

Az előkandikáló falmaradványok valóságos romvárosokat sejtetnek

A Pilis köveinek vallatói

Századik születésnapját ünnepli mostanában fővárosunk, a Pest, Buda és Óbuda egyesüléséből létrejött európai metropolis. De a centenárius csak egy törvényhatósági aktus évfordulóját jelenti — magának a településnek, mint emberlaktáknak történetét valójában csak évezredekben lehet mérni.

Aki például ma a Rákóczi út árkádjai, vibráló neonfényei alatt sétál, joggal érzi magát főútvonalon. De aligha gondol arra, hogy főútvonal volt ez már évezredekkel ezelőtt is: *messzi környék legalkalmasabb átkelőhelyét kínálta a Gellérthegy lábánál összeszűkülő Duna*. A Március 15. téri tábor föld alatti maradványai egyszerűen csak arra vallanak, hogy a rómaiak is felfedezték ezt az előttük már régóta járt utat, s jó hasznát vették, hiszen ez kötötte össze birodalmukat a Barbaricummal, az északi — nem római — törzsek földjével. Így lett Pannóniának ez az északi-keleti szöglete, a Dunazug-hegység és környéke már a korai ókorban *kulturális centrum*. Itt, a budai hegyek lábánál létesült *Sicambria* római város — s egyes feltételezések szerint annak helyén építette fel *Attila, a hun király* a maga városát, vagyis Budát, illetve Etzelburgot, ahol nászéjszákján a halálos orrvérzés érte. Sírját sokan e tájon keresik még ma is...

Annyi azonban már bizonyított tény, hogy a honfoglalók, Árpád és vezérei hamar felfedezték maguknak ezt a vadregényes, erdőkkel borított hegyvidéket, itt, a főváros közvetlen közelében — ha másra nem, *vadászat* céljára. Anonymus is említést tesz a fejedelem pilisi vadászatairól. S a völgyekben, a lejtőkön egyre másra épültek a *díszes vadászkastélyok*, amelyek apáról fiúra, illetve királyról királyra szálltak. Később, amikor már kiveszűfélben volt a nagyvad, s egyre inkább más hegységek lettek az Árpád-háziak és vendégeik kedvelt időtöltésének színhelyei — Diósgyőr környéke, s még távolabb a Kárpátok vonulata —, a pilisi vadászházak és a környező birtokok lassanként elvesztették jelentőségüket. Megkezdődött tehát az adományozás; az épületeket a vadászbirtokkal együtt

örökbe kapták a világ hívságait megvető *szereztesrendek*, hadd remetéskedjenek kedvükre az isten háta mögötti ősröngyökben. Tudjuk például, hogy *1270-ben IV. Béla a Pilis tisztán álló vadászkastélyát a pálos remetéknek adta monostorul* — s még számos donációról, adományozásról valának a különféle krónikák, oklevelek.

Mi derülhet még ki!

E kolostorok romjaival ma is tele van e romantikus hegyvidék; a földből itt is, ott is előkandikáló kövek, falmaradványok valóságos *romvárosokat sejtetnek*. Több tudóst indítottak már különböző feltételezésekre, s alaposan megmozgatták a laikusok fantáziáját is, különösen a Pilis köveit és a korabeli okleveleket egyaránt hangyaszorgalommal, makacsul vallató *amatőr régészeket*...

Voltaképpen innen indult beszélgetésünk *dr. Gerevich Lászlóval*, a Magyar Tudományos Akadémia régészeti intézetének igazgatójával, az Akadémia levelező tagjával. Gerevich professzor a pilisi romvidék egyik legavatottabb kutatója, legfelkészültebb ismerője — s az utóbbi években folytatott feltárásai sok-sok érdekes új adalékkal szolgáltak a középkori Magyarország politikai, gazdasági és társadalmi életének feltérképezéséhez, jelentősen gazdagították a hazai és a nemzetközi művészettörténetet is. S amíg arról beszél, hogy ásatásai a vidéknek mindössze két pontjára szorítkoznak, óhatatlanul felvetődik az emberben a gondolat: *mennyi mindent rejt még a föld, mi derülhet még ki nemzeti múltunkról — a jövőben!*...

Pilisszentkereszt, a ma jórészt szlovákok lakta hegyi falu autóbusszon alig 40 perc az Engels tértől. Háza igen takarosak, vajmi kevésbé keltenek archaikus hangulatot, noha ki tudja, a beljük épített — a közelben talált — kövekből *mennyit tudott volna a szaktudomány eredményesen vallatóna fogni*... Talán jobb is, hogy a falu határának a Pilis felőli részén feltárt rommező — mint Gerevich professzor kifejezi — ma „védőórizetben” van, földdel betemetve. Mert ez

az ásatás nagyon fontos leleteket hozott — és hoz — felszínre a magyar középkor kutatásához.

Itt állt, minden lelet és írásos anyag egybehangzó tanúsága alapján, a francia eredetű szerzetesrend, a *ciszterciák kolostora*. III. Béla adományozta nekik az épületet és a birtokot 1174-ben. S itt nyomban meg kell kérdőjeleznünk az imént használt kifejezést. Vajon valóban jámbor remetéskedéssel, imával, könyvmásolással és — megtalált szerzésekkel, műhelyekkel — megkezdte a hazai ciszterciák? Történelmünk tanúsága szerint *nem csekély szerepet játszottak az akkori hazai és külföldi — elsősorban francia érdekek által befolyásolt — politika alakításában*. A pilisi ciszterci apát utazik például 1202-ben Rómába, hogy kieszközölje a Magyarország által indítandó kereszties hadjárat elhagyását. Aligha véletlen, hogy Imre király a Szentföld támogatására, a templomos és a Jánoslovagok megsegítésére szánt, vagyont érő összeget éppen a pilisi apátságban helyezi el, s ezáltal végakarátának végrehajtójává a ciszterciákat teszi meg. III. Ince pápa 1204-ben — majd 17 év múlva ismét — a váradi püspök mellett a pilisi apátra bizza a görög szerzetesrendek megszüntetését célzó vizsgálatot.

Felébe törött bronzpecsét

De némiképpen más színezetet kap — a ciszterciák ténykedését vizsgálva — a nagy nemzeti drámánkban feldolgozott Bánk bán-história is. *Miért kellett Gertrúdnak meghalnia?* Henrik konstantinápolyi latin császár életének vége felé, amikor a trónöröklés még nem tisztázódott, pártihívei nek egy befolyásos része II. Endre magyar királyt szemelte ki a császári trónra. Mennyivel nagyobb esélye lehetett erre Endrenek, mint a császári házhoz közeli rokon Courtenay Jolán férjének! *Igy talán nem is volt olyan őszinte a francia érdekekre oly árgus szemmel ügyelő ciszterci barátok siránkozása a feltehetőleg 1213 őszén, pilisi vadászat*

közben meggyilkolt Gertrúdis sírja fölött...

Mert — s ez is Gerevich professzornak *A gótikus klasszicizmus és Magyarország* című, tavaly megtartott akadémiai székfoglaló előadásából derül ki — a meráni királyasszony sírját *nem Klastrompusztán* kell keresni, amint az tíz-egynéhány éve egyesek feltételezése nyomán a sajtóban is hangot kapott. Gertrúd síremlékét megtalálták s részben rekonstruálták is a *Pilisszentkereszt határában fekvő ciszterci kolostor maradványai között*, noha a sírt a későbbi századok során a törökök vandál módon szétrombolták.

S itt kapcsolódik a régészeti kutatás az írásos emlékeken alapuló történelemhez, a művészettörténethez. Megállapították ugyanis, hogy a pilisi ciszterci templomba és kolostorba beépítették egy korábban ott állt épület díszes, palmetás köveit. A szakértők sokáig törték a fejüket, milyen épület lehetett az. Végül a rend assey-i anyakolostorának egyik okleveléből derült ki, hogy ott eredetileg *bencés kolostor* állott, e rend „elzüllése” miatt azonban *III. Béla király monostorukat a ciszterciáknak adta át*. Az átépítés utolsó fázisának munkálataiban, így Gertrúd síremlékének megalkotásában, minden valószínűség szerint részt vett a francia *Villard de Honnecourt*, korának egyik legnagyobb építész, aki ugyancsak a ciszterciák meghívására jött hazánkba. Az ő művének tekinthetjük a síremlékről származó *mésző királyfejet*, ezt a Magyarországon e korban *egyedülálló művészi kvalitású szobortöredéket*, s feltehetően még több más kiváló emlékművet a *francia gótikus klasszicizmus* jellegzetes stílusában. Velük rokon alkotások csak a chartres-i és a reimsi katedrálisban találhatók.

Villard munkásságának emlékei, szobor- és oszlopfejmaradványok mellett Gerevich professzor dolgozószobájában sok másfajta lelet azt a *vidám életet* idézi, amely hajdanában folyhatott a pilisszentkeresti apátságban. A Dobogókő déli lejtői tudvaleg legvalaha *ízesebb bort* termettek, mint a tokaji lankák — s a hangulatot a *szerecsenyjáték* is emelte. Lám, ezt a *színezüst zsetont* külön vették a ciszterci barátok; lován ülő solymászt ábrázol, utalva az ottani legkedveltebb időtöltésre, a vadászatra. Igen, e szerzetesek szerettek *játsszani*. Hogy közben futotta idejük-

ből egy kis politikai játékra is? — hát istenem... S máris egy felébe törött bronzpecsétet forgatok kezemben; a kolostor csatornájából került elő, hiszen ez a higiéniai berendezés tökéletesen meg volt oldva a barátoknál. A gipszlenyomatokról világosan ki-vehető, hogy a pecséttel egy bizonyos János apát szentesítette akaratát, s hogy a kolostor helye a *Felis* hegység.

A jövő útját is egyengetjük

A másik, a közelmúltban megkezdett feltárás színhelye Dömös, ahol a sok évszázados szőlőtermelés — régészeti szempontból — ugyan hatalmas pusztítással járt, mégis sikerült megtalálni egy kora Árpád-házi időkből származó *prepostsági templom* altemplomát. Sok jel egybehangzóan arra vall, hogy e prepostságot még *1107-ben Almos herceg, Könyves Kálmán fiére alapította* annak a királyi kúriának, birtokközpontnak a közvetlen szomszédságában, ahol a krónikák tanúsága szerint *I. Béliára „rádólt a trón”*...

Bizonyára újabb adalékokkal szolgálnak majd e kor kutatásaihoz a további ásatások. Ezekhez — mint Gerevich professzor megjegyzi — igen jelentős segítséget nyújt a kutatóknak a *Pilis Állami Erdőgazdaság*. Együttes erőfeszítésük szép eredménye lesz, ha a Pilis Parkerdő nemcsak jó levegőjével, gondosan megőrzött ősröngyével, hangulatos szalonasított helyeivel, hanem *nemzeti múltunk, művészetünk pompás emlékeivel* is várja majd látogatóit.

S a többi, még feltáratlan rommező? Mint laikusnak, történelmünk iránt érdeklődő állampolgárnak, újra és újra erre térnek vissza gondolataim. Valóban, e vidék kutatásaira a „hivatalból” meglevő energia és pénz nem elég. Gerevich professzor is nagyon fontosnak tartja a kéretlenül, pusztán lelkesedésből kutató „régészkedők” tevékenységét, s ebben a *véletlen, a szerencse szerepét*. Emlegeti, hogy egy nyitraivánkai földműves révén került elő a múlt században a világ legszébb bizánci gyémántkoronája, az úgynevezett Monomachos-korona; figyelmes homokbányászok jóvoltából jutott nemrég mind-egyik legértékesebb avar fejélmé (kagán) síremlékünk birtokába a kecskeméti múzeum. A Pilis hegység rommezői — fővárosunk közvetlen környékén — az *eddig megismertnél jóval többet* kínálnak nemzeti múltunk feldolgozásához. Nem véletlen, hogy mágnesként vonzzák az amatőr kutatókat is, akik közül néhányan a magyar középkor s különösen az Árpád-háziak korának legjelentősebb kulturális központját sejtítik itt. *Lehet-e, hogy ezek a romok csupán a kolostorok — a hajdani királyi vadászkastélyok — maradványai?* A tavaly elhunyt *Németh Péter* például csaknem egy életet szánt arra, hogy bizonyítsa: *Pilismarót, Basaharc és Pilisszentlélek háromszögében összefüggő Árpád-kori erőrendszert* rejt a föld, s esetleg Attila hajdani városát, s a ráépült Budát, az első magyar fővárost is azon a vidéken kellene keresnünk... Noha ez utóbbinak ellene szól a tudomány mai álláspontja, *Németh Péter* több feltételezését, elméletét a szakemberek számon tartják, s egyesek — így *Dümmerling Ödön* műépítész — szerint érdemes lenne az általa megjelölt helyeken feltárást kezdeni: *nemzeti történelmünk újabb, értékes emlékekkel gazdagodhatna ezáltal*.

Ha százéves fővárosunk füstös és benzingözös légköréből menekülve, vasárnaponként a Pilis dombhátain cserkészünk, turistabotunk gyakran ütközik különös alakú kövekbe. Természeti tárgyak-e vagy régi kultúránk maradványai? — ma még nem juk. Csak annyi bizonyos: *érdemes a múlt kutatására erőt fordítani, mert azzal a jövő útját is egyengetjük*.

G. SZABÓ LÁSZLÓ